

ESSAY GEWELDLOZE LIEFDE

Erik Buys

Jezus getuigt in Zijn spreken, in Zijn daden en in Zijn sterven van een radicale liefde die de logica van geweld een halt toeroept. De evangelieverhalen van de veertigdagentijd brachten dat in

Een subversieve koning van

“Sinds we een hond hebben is de relatie met mijn man aanzienlijk verbeterd. In plaats van mij te slaan als ik hem irriteer, schopt hij ons nieuwe troeteldier.” Een relatietherapeut zou raar opkijken bij zo’n redenering. Jammer genoeg vormen sommige interpretaties van Jezus’ kruisdood een vreselijke variant daarvan.

Nog voor de zoon het oprechte karakter van zijn terugkeer heeft bewezen, vergeeft zijn vader hem zonder enig voorbehoud (schilderij: Jorge Cocco Santángelo, Prodigal son, 2017). © rr

Jezus is in die variant zoals die hond: Hij ondergaat een goddelijke straf in de plaats van een naar verluidt verdorven mensheid en herstelt daarmee de relatie tussen mens en God. Volgens die visie word je gered als je dat erkent; wie daarentegen Jezus’ offer niet aanvaardt, zal alsnog rampspoed ondervinden, zeker in de zogenaamde eindtijd. Het evangelie stelt Jezus’ offer en (de relatie tussen) God en mens evenwel helemaal anders voor. Palmzondag en Goede Vrijdag bieden de gelegenheid stil te staan bij de aard van de genade die zich op het kruis ontvouwt. Volgens het nieuwtestamentische getuigenis openbaart Jezus van Nazareth een “barmhartigheid die geen offers wil”. Zijn leerlingen noemen Hem de verlossende Messias omdat de realiteit van de liefde zoals die zich in Hem belichaamt, radicaal bevrijdt van de logica van het geweld.

Spreken

Jezus getuigt ten eerste in Zijn spreken van die liefde, onder meer in Zijn fameuze parabel van de verloren zoon. Dat verhaal begint met een agressieve daad: de jongste van twee broers vraagt zijn erfdeel aan zijn vader en trekt daarna weg naar een ver land. Daarmee impliceert de jongste zoon dat zijn vader voor hem al dood is. Hij verbreekt de banden met zijn vader. De oudste zoon blijft thuis, hoewel ook hij zijn erfenis al krijgt. Meer dan de oudste zoon is de jongste erop gebrand eigenmachtig zijn koers te bepalen. Vandaar dat rijkdom hem meer interesseert dan zijn vader. Jezus vertelt daarna hoe het leven van de jongste zoon op-

gaat in genotzucht. Eerst moet dat aanzien hebben opgeleverd. Als het geld om te feesten is opgebruikt, blijft de zoon echter verweesd achter. Hij overleeft als varkenshoeder. Daardoor komt hij enigszins tot berouw. Jezus schetst realistisch zijn verlangen om terug te keren naar zijn vader. Het is niet gespeend van opportunisme. Zijn spijtbetuinging aan het adres van zijn vader lijkt veeleer ingegeven door noodzaak dan uit liefde.

Vergeving

De reactie van de vader in het verhaal is opmerkelijk. Nog voor de zoon het oprechte karakter van zijn terugkeer heeft bewezen, vergeeft zijn vader hem zonder enig voorbehoud. Dadelijk wordt er feest gevierd. Misschien leidt die liefdevolle ontvangst wel tot meer verantwoordelijkheidszin. Augustinus van Hippo (354-430) schrijft niet toevallig: “We ontvangen genade, niet omdat we goede werken hebben gedaan, maar opdat we ze kunnen doen”. Bij de oudste zoon wekt het feestgedruis echter wrevol op. Volgens hem moet je respect eerst verdienen voor je het krijgt. Terwijl de vader zich verheugt over de zoon die “dood was en weer levend is geworden, verloren was en is teruggevonden”, ontkent de oudste zelfs de verwantschap met zijn broer. Paradoxaal genoeg verraadt die houding juist veel overeenkomsten met het vroegere gedrag van zijn nieuwe vijand. Wie anderen werkelijk bemint, verheugt zich als ze ten volle tot leven komen. De oudste zoon reageert daarentegen verongelijkt op de vreugde van zijn vader en de waardering die zijn broer ge-

niet. Ook hij benadert zijn vader dus meer als iemand die zijn status moet bevestigen dan als iemand om wie hij echt bekommerd is. Toch is de liefde van de vader er niet minder om. Ze blijft even beschikbaar voor beide broers. “Jongen, jij bent altijd bij me en alles wat ik heb is van jou”, troost hij zijn oudste zoon. Of die liefde navolging krijgt, is allesbehalve zeker.

“Wie anderen werkelijk bemint, verheugt zich als ze ten volle tot leven komen.”

Wie leeft vanuit liefde heeft geen controle over het gedrag van anderen. Een God die zich aan de mens als liefde openbaart, heeft dus niet alle touwtjes in handen. Niettemin is de liefde op een andere manier “almachtig en vrij”: ze geeft zich los van de vraag of ze wordt beantwoord. Bovendien wordt ze niet besmet door de logica van het geweld. De parabel van de verloren zoon eindigt niet met een vader die zelf geweld pleegt ter genoegdoening van zijn gekrenkte eer. De oude man laat bijvoorbeeld geen knecht halen om die in de plaats van zijn teruggekeerde zoon te laten afranselen. Integendeel, de vader betreft zelf de ruimte waar

de klappen kunnen vallen. Misschien pakt de jongste zoon weer zijn biezen en blijft de oudste mokken. Liefde blijft evenwel geduldig kansen bieden op herstel van relaties.

Daden

Dat Jezus van die liefde getuigt, blijkt ten tweede uit Zijn daden. Hij volgt bijvoorbeeld niet de logica van een menigte die een overspelige vrouw wil stenigen. Hij kiest niet bang voor een imago dat Hem gemakkelijk de waardering van de groep oplevert. “Wie van u zonder zonde is, moet maar als eerste een steen op haar werpen”, besluit Hij. Wie na die uitspraak nog een steen werpt, zou zichzelf tot god maken en dus voorbijgaan aan het hart van de joodse wet, namelijk: “God beminnen als enige God”. De vervulling van dat gebod verhindert dan ook het offer van de overspelige vrouw. Niet toevallig maakt Jezus de verbinding: “Bemin God en je naaste als jezelf”. De mens wordt ten volle zichzelf als relationeel wezen naarmate hij niets in de plaats stelt van God of, anders gezegd: naarmate hij niets vergoddelijkt. Relaties krijgen nieuwe kansen als de mens zich niet laat determineren door natuurlijke en culturele wetmatigheden. Ziektes kan je bijvoorbeeld bestrijden, evenals vrouwenbesnijdenis. En wie opkomt voor een slachtoffer van pestgedrag, verliest misschien wel aanzien bij de pestkoppen en de macht over hun eventuele reactie, maar ontdekt juist daardoor onvermoede aspecten van zichzelf. Als je het opneemt voor wie op welke manier dan ook verstoten wordt, red je dus jezelf. Jezus, die uiteindelijk zelf gekruisigd wordt, beweert dan ook: “Wie zijn leven om Mij verliest, zal het redden”.

Verwantschap

Jezus wijst mensen op de verwantschap met wie ze verstoten, zoals de vader dat doet in de parabel van de verloren zoon. De vader bemint de zoon die de externe vijand van zijn familie dreigt te worden en scheidt daardoor intern verdeeldheid. Hij verkiest de democratisch aandoeende “vrede van het geweldloze conflict” in eigen huis boven de “gewelddadige vrede op basis van offers”. Ook Jezus stoort voortdurend totalitaire echokamers, zoals in Zijn ontmoeting met de overspelige vrouw. De tegenstanders van Jezus verdenken Hem ervan dat Hij daarmee populariteit zoekt bij kwetsbare lieden. Nochtans getuigt Jezus van een scherp inzicht in de tragedie van dergelijk streven. Hij waarschuwt voor de dynamiek waarin de mens de liefde voor zichzelf en anderen vernietigt: “Wie zijn leven wil redden, zal het verliezen. Wat baat het de mens als hij de hele wereld wint, maar zichzelf verliest of schaadt?” Wie aanzien geniet vanwege een onwaarachtig imago, wordt niet gewaardeerd om wie hij is en verliest zichzelf aan de instandhouding van een onrealistisch zelfbeeld. Bovendien herleid je in dat geval ook anderen tot middelen die de narcistische afgod van je eigenwaan moeten bevestigen.

Vruchtbare verhoudingen

Op geen enkel moment verliest Jezus zichzelf aan de gewelddadige dynamiek waarin macht, rijkdom, aanzien en genot doelen zijn. Dat blijkt ten derde uit Zijn sterven. Anders dan de logica van het geweld is de logica van de liefde niet gericht op vernietiging om zichzelf te verwezenlijken, ook niet van macht, rijkdom, aanzien en genot. Ze zoekt naar vruchtbare

herinnering en de komende Goede Week getuigt eveneens van Gods grenzenloze liefde voor de mensen die in Jezus gestalte kreeg. Tegelijk worden wij uitgenodigd tot navolging van die liefde, het doorbreken van de cyclus van wraak en het ruimte scheppen voor vergeving en verzoening.

vrijheid en liefde

verhoudingen. Genot en aanzien beschouwt ze als mogelijke, maar niet noodzakelijke gevolgen van haar dynamiek. Een alcoholverslaafde zal zichzelf onder haar invloed misschien bevrijden van zijn “goesting” en een zegen worden voor zijn kinderen. Alleszins getuigt iemand als zuster Jeannine Gramick van de vrijheid om zich jarenlang voor de LGBT-gemeenschap in te zetten, ook zonder het kerkelijke aanzien dat ze van paus Franciscus uiteindelijk heeft gekregen. Daarnaast hervormt de liefde rijkdom en macht tot hoogstens middelen die een menswaardige samenleving dienen. Juist omdat hun individuele leden niet gehecht zijn aan persoonlijk bezit, hebben bijvoorbeeld religieuze congregaties de collectieve rijkdom vergaard waarmee ze investeren in scholen, ziekenhuizen en andere dienstverlening. En een Oskar Schindler heeft zijn macht tijdens de Tweede Wereldoorlog niet gebruikt om pakweg op basis van kinderarbeid winst te maken, maar wel om meer dan duizend joden te redden.

Tegenstander of medestander

Dat Jezus geen macht ambieert, blijkt uit zijn antwoord op de vraag of Hij een tegenstander dan wel een medestander is van het bewind: “Geef aan de keizer wat van de keizer is en aan God wat van God is”. Jezus is niet tegen, noch voor bestaande systemen. Regels, al gelden ze op de sabbat, dienen vanuit de keuze voor geweldloze liefde telkens te worden hervormd tot middelen die de mens bevrijden: “De sabbat is er voor de mens, niet de mens voor de sabbat”. Maar simpelweg een cultuur vernietigen is voor Jezus niet aan de orde. Hij kiest niet zomaar voor machthebbers, noch voor opstandelingen die de macht willen overnemen. Toch vrezen Zijn tegenstanders dat Hij een burgeroorlog wil uitlokken. Op basis daarvan besluit één van hen, Kajafas: “Het is in uw eigen belang wanneer één mens sterft voor het volk en niet onze hele natie ten onder gaat”.

Jezus laat zich echter niet tot rivaal maken van leiders die vrede vestigen op basis van geweld. Gewelddadig verzet bij Zijn arrestatie smooit Hij dan ook in de kiem, met de woorden: “Allen die naar het zwaard grijpen, zullen door het zwaard omkomen”. En als de Romeinse gouverneur Pontius Pilatus de gevangengenomen Jezus vraagt of Hij een koning is, verwickeld in een machtsstrijd, antwoordt Hij: “Mijn koningschap is niet van deze wereld. Als mijn koningschap van deze wereld was, zouden mijn dienaars er wel voor gevochten hebben dat Ik niet werd overgeleverd”. Jezus stuurt dus hoegenaamd niet aan op een burgeroorlog. Vandaar dat Pilatus oordeelt: “Ik acht Hem volstrekt onschuldig”. Niettemin zal ook Pilatus zich aansluiten bij de logica van het geweld: hij laat Jezus kruisigen.

Valse messiassen

Keer op keer beelden de “koningen van deze wereld”, van farao Ramses tot Vladimir Poetin, zich in een vorm van redding te brengen door te doden. Het geweld plant zich evenwel voort in mythen die de verantwoordelijkheid voor eigen geweld exclusief bij de ander leggen. De poging zich van elkaar te onderscheiden door zogenaamd gerechtvaardigd geweld, maakt rivalen tragisch genoeg tot dubbelgangers. Al Qaida rechtvaardigde bijvoorbeeld de zelfmoordaanslagen van 9/11 als daden van zelfverdediging tegen het Westen, hoewel een

plan om de islam te vernietigen niet bestaat. De VS rechtvaardigden vervolgens de Irakoerlog in 2003 als een daad van zelfverdediging tegen een regime dat massavernietigingswapens zou bezitten en Al Qaida zou steunen. Die wapens zijn nooit gevonden en de band tussen het toenmalige regime en Al Qaida blijft onbewezen. Wel is uit de daaropvolgende burgeroorlog in Irak de bloedorstige Islamitische Staat (IS) ontstaan. Geen van de zogenaamde zelfverdedigingsacties heeft de wereld veiliger gemaakt, integendeel. De wereld lijdt aan de erfzonde van het geweld. Valse messiassen creëren het probleem waarvan ze de wereld beweren te bevrijden. In tegenstelling tot die zogenaamde verlossers brengt Jezus redding omdat Hij noch anderen, noch Zichzelf doodt. Hij blijft de belichaming van een geweldloze liefde die zich geeft tot op het kruis.

“De ‘koningen van deze wereld’ beelden zich in een vorm van redding te brengen door te doden.”

Thomas van Aquino (1225-1274) heeft erop gewezen dat Jezus als gekruisigde volstrekt vrij is van de dodelijke verslaving aan status, rijkdom, macht en genot: aan het kruis wordt Hij beschimpt, draagt Hij amper kleren, hangt Hij weerloos en lijdt Hij gruwelijk. Daaruit blijkt dat Jezus een radicaal andere weg inslaat dan de koers die de broers uit de parabel van de verloren zoon neigen te varen. Hij geeft geen gehoor aan de lokroep van het pad dat relaties gaandeweg onmogelijk maakt. De door Hem bewoonde liefde hervormt zelfs de diepste menselijke angsten: de vrees voor de

moord overvleugelt Zijn schrik om te sterven. Sterker nog, Zijn dood ondermijnt voor eens en altijd de mythische logica waarmee het geweld zichzelf rechtvaardigt. Vandaar dat Hij vlak voor Hij sterft, zegt: “Het is volbracht”. Als Jezus dood is, kan Hij niet meer oproepen tot geweld. De laatste kans om Hem te verleiden tot geweld is dan verkeken. Het verhaal waarmee het geweld tegen Hem wordt gerechtvaardigd, blijkt dus een complete leugen. De waarheid is dat Hij daadwerkelijk onschuldig is. In Jezus’ kruisdood loopt het geweld paradoxaal genoeg stuk op zichzelf: het verliest zijn bestaansreden. De gekruisigde Jezus is de levende incarnatie van de logica van de liefde. Die liefde ontkiemt aan een dood die het leven van de mens behoedt voor het geweld: vriend noch vijand is moeten sterven in een burgeroorlog. “De glorie van een God die liefde is, is de levende mens” (naar Ireneüs van Lyon (140-202)).

Leugenaar

Het evangelie laat zien dat Jezus geen klappen ondergaat ter genoegdoening van een zogenaamd gewelddadige godheid, maar ter genoegdoening van een door geweld getekende mensheid. Jezus verwijt Zijn tegenstanders dat ze Hem willen doden omdat ze zich laten leiden door “de duivel”. Hij noemt de duivel een leugenaar en een moordenaar die “zichzelf niet kan uitdrijven”. De duivel vertegenwoordigt het mythische en tragische proces waarmee mensen het dodelijke geweld in stand houden dat ze pretenderen te bestrijden. Wie de liefde navolgt die God is, weigert te doden. Vandaar dat Jezus tegen dezelfde tegenstanders zegt: “Als God uw vader was, dan zou u Mij liefhebben”. Juist omdat het goddelijke zich in Jezus vereenzelvigd met een radicaal geweldloze liefde, en dus als een weerloos lam de ruimte betreft waar de klappen kunnen vallen, wordt de mens het meesterschap over zijn eigen geweld gegeven. Er is geen God, noch enige andere transcendentie wet-

BIO

Erik Buys is godsdienstleraar aan het Sint-Jozefcollege in Aalst en auteur. Hij wijdt zich aan de studie van het werk van de Frans-Amerikaanse antropoloog en filosoof René Girard (1923-2015) en de Engelse priester en theoloog James Alison (1959).

matigheid waaraan de mens, als zogenaamd slachtoffer van een onontkoombaar noodlot, zijn geweld kan toeschrijven. Met het ontvangen van de verantwoordelijkheid voor eigen geweld ontvangt de mens ook de vrijheid om dat geweld af te wijzen, naar zichzelf en naar anderen toe. De verhalen waarmee bijvoorbeeld een man het geweld tegen zijn vrouw rechtvaardigt, behoren tot “de zonden van de wereld”. Jezus ontmaskert zulke verhalen en het geloof erin als ongegronde ficties.

Passie

Die ontmaskering komt tot voltooiing tijdens Jezus’ passie. Hoe harder het geweld toeslaat, hoe weerlozer Jezus wordt en hoe minder bestaansreden het geweld heeft als verdediging tegen die zogenaamde “geweldenaar”. De intensiteit van de geweldloze liefde neemt daarentegen toe op die lijdensweg. De genade van Jezus’ geweldloosheid hervormt dus zelfs het geweld tot een instrument van de liefde, en dan nog een dat uiteindelijk zichzelf vernietigt. Zoals de weerloosheid van een pasgeboren kind de macht bezit onze liefde te ontketenen zonder ze gewelddadig af te dwingen, bezit de gekruisigde Jezus de macht om ons tot “nieuwe mensen” te scheppen, wars van afgunstige rivaliteit of van de angst gedomineerd te worden. De genade van het kruis is dat we zelf wezens van genade kunnen worden. De navolging van Jezus’ liefde doorbreekt de cyclus van de wraak en scheidt de ruimte voor wederzijdse vergeving. Daarin kunnen mensen in al hun diversiteit tot verzoening komen. De vrede van Jezus zal dan ook anders zijn dan de courante vrede van deze wereld, die op geweld is gebouwd. Jezus is dus de Christus die ons waarlijk bevrijdt van de logica van het geweld. De dynamiek van de genade is natuurlijk altijd al beschikbaar geweest, ook buiten de wijze waarop ze zich in Jezus geeft tot op het kruis. Maar Zijn kruisiging openbaart wel dat we door die genade deelachtig worden aan een leven dat zelfs met een dood niet sterft. **III**

Jezus smooit gewelddadig verzet bij Zijn arrestatie in Getsemane in de kiem met de woorden: “Allen die naar het zwaard grijpen, zullen door het zwaard omkomen” (schilderij: Jorge Cocco Santángelo, Gethsemane, 2016). © rr